

svojoj jedinstvenoj filozofsko–teološkoj misli, vodi ljudski um od otkrića Božjih tragova u stvorenom svijetu sve do kontemplacije samoga Boga.

Članak Ivana Šestaka uvodi nas u drugo Stankovićevo interesno područje nakon pitanja o Bogu, a to je pitanje o čovjeku, odnosno područje filozofske i teološke antropologije. Stanković čovjeka prvenstveno promatra kao biće smisla, i stoga kao religiozno biće, a potom kao biće dostojanstva, ljubavi i slobode, čija je zadaća sve više postajati čovjekom. I u ovoj cjelini obrađeno je nekoliko pitanja. Ivan Koprsek obrađuje temu ljudske savjesti kao izričaja ili “organa” čovjekova dostojanstva prema nauku Tome Akvinskoga. Ivan Leutar i Zdravka Leutar izlažu temu naravi dobra da se razdaje, sagledanu iz praktične socijalne perspektive. Aleksandra Golubović raspravlja teološko–antropološku temu uzroka zla i Božji odnos prema zlu, a Ivan Antunović piše o temi kršćanskoga umiranja prema teologu Karlu Rahneru. Kao posebno zanimljive navodimo dvije misli profesora Stankovića navedene u zborniku, a koje otkrivaju njegovu misaonu vitalnost u argumentiranju i povezivanju pitanja o Bogu i pitanja o čovjeku: “Na prvi pogled na naše pitanje ‘Je li, i kako je, moguća čovjekova ravnodušnost prema Bogu?’ očito je da se njime ne bi trebalo baviti, ako bi se moglo pokazati ili dokazati da Boga nema. Našom misaonom moći lako možemo razvidjeti da ništavilo ne može biti predmet našeg zanimanja, jer ništa ne može ništa pokrenuti ili motivirati. Zato se prema ničemu i ne zauzima nikakav stav” (str. 182). “Nije li, naime, i naša upućenost i otvorenost prema iskonskoj tajni također naše iskustvo, ali iskustvo koje zahtijeva mnogo truda da bi se pravilno tumačilo. (A tumačenje mora uvijek biti otvoreno daljnjem obogaćivanju i korigiranju.) Zato ovo iskustvo nije manje naše iskustvo, a niti su istine do

kojih se teže dolazi manje istine od onih do kojih se dolazi lakše. Možda je upravo obratno, tj. da su one istine do kojih se teže dolazi čak vrednije” (str. 184).

Navedene misli Nikole Stankovića uvode u treću i posljednju tematsku cjelinu zbornika, koju možemo okarakterizirati kao kritičku ili epistemološku. Riječ je o problematici odnosa vjere i razuma, te o problematici preklapanja filozofije, teologije, znanosti i vjere, koje autori Pavle Mijović i Stipe Kutleša analiziraju pod vidom sukoba i jedinstva različitih vidova spoznaje i znanja. Oba članka predstavljaju snažan poziv svim znanstvenicima, a osobito teolozima, na suradnju i uključenje u raspravu radi proširenja spoznajnoga horizonta, uz uvažavanje etičkih i životnih načela, čime bi se ujedno osigurala buduća važnost teologije.

Zbornik svojim sadržajem otkriva koliko je profesor Nikola Stanković svojim znanstvenim i stručnim radom obogatio hrvatsko misaono nasljeđe, te koliko je njegov primjer nadahnuo mnoge generacije da nastave kvalitetno istraživati i promicati filozofsko–teološke teme, koje je on sa strašću istraživao i poučavao cijeloga svojega radnoga vijeka.

Maja Herman Duvel

Esther Gitman, *Alojzije Stepinac: Pillar of human rights*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Hrvatsko katoličko sveučilište, 2019.

Znanstveni rad Esther Gitman nije nepoznat u hrvatskoj javnosti. Već 2012. objavljena je njezina knjiga *Kad hrabrost prevlada: Spašavanje i preživljavanje Židova u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941.–1945.*, prijevod izvornika iz 2011. *When Courage Prevailed: The Rescue and Survival of Jews in the Independent State of Croatia 1941–1945.*

Djelo je izazvalo pozornost u široj javnosti već po posebnosti autoričine osobne motivacije bavljenja tom temom. Obiteljska povijest Esther Gitman nosi dramske značajke. Rodena je u Sarajevu u židovskoj obitelji. Kao djevojčica s majkom je pobjegla u talijansku okupacijsku zonu pa potom u SAD. U zreloj životnoj dobi, krajem devedesetih godina prošloga stoljeća poželjela je studirati s ciljem proučavanja povijesti preživljavanja svoje obitelji i sunarodnjaka u Drugom svjetskom ratu. Dobivši Fullbrightovu stipendiju, istražujući u zagrebačkim arhivima otkrila je osobu nadbiskupa Stepinca, koji je na nju ostavio snažan dojam, što je promijenilo njezinu osobnu percepciju vlastite životne priče iz djetinjstva i sudbine njezina naroda u tim teškim vremenima. Namjesto knjige koja bi se odnosila na obiteljsku povijest njezinih predaka nastala su tako dva djela koja govore o jednom katoličkom nadbiskupu: svakako nesvakidašnja zgoda da Židovka iz SAD-a dode u Zagreb pisati o njegovoj ulozi na način koji je osobno angažiran, ali i istraživački utemeljen.

Za razliku od prve knjige, djelo *Alojzije Stepinac: Pillar of Human Rights* drugačije je strukture i osnovnoga naglaska. Knjiga se sastoji od niza (uglavnom već objavljenih radova na engleskom jeziku) članaka, predavanja, izlaganja na promocijama i dr., kojima je zajednički nazivnik život i djelo nadbiskupa Stepinca iz znanstvene vizure, ali i osobnoga dojma autorice. Važno je naglasiti da knjiga nije biografija nadbiskupa Stepinca, još manje zbirka materijala za kanonizaciju, nego ono što naslov knjige sugerira: Stepinac kao zagovornik ljudskih prava, riječju i djelom. Takva metodologija za autoricu ne znači marginaliziranje heroizma njegovih riječi i djela. Dapače, prikazani na naoko formalan način ostavljaju dojam osobne bezvremene beskompromisnosti i hrabrosti u

borbi za dostojanstvo svakoga čovjeka usprkos krajnje nepovoljnim okolnostima koji odvrću od takve akcije. Na taj način knjiga, tematski sužavajući životno djelo nadbiskupa Stepinca na jedan vidik njegova djelovanja, praktično uglavnom u periodu 1941.–1944., ni na koji način ne svodi nadbiskupa Stepinca na promotora ljudskih prava u nekom općenitom smislu, nego mu daje specifičnu dubinu i neposrednu osobnu zauzetost u borbi protiv zala njegova vremena. Tako primjerice na marginaima njegova djelovanja saznajemo i o osnivanju Caritasa Zagrebačke nadbiskupije, kao vizionarsku anticipaciju onoga što dolazi. Između ostaloga i da će ta tipično crkvena karitativna organizacija jednu od prvih velikih akcija imati upravo u akciji pomoći izbjeglim Židovima, koji su od 1938. tražili sklonište u Hrvatskoj pred nacističkim progonima u Njemačkoj, Austriji i Čehoslovačkoj.

Navedeni karakter zbornika u tehničkom smislu ima za posljedicu višestruka preplitanja i ponavljanja ključnih argumenata, što je razumljivo jer je osnovna i dominantna tema svih tekstova nadbiskup Stepinac, i to dominantno pod vidikom njegovih zauzimanja za poštovanje ljudskih prava te posljedično njegova marginalizacija od strane režima NDH te difamacija i sudski postupak od strane komunističkoga režima. To ne znači da nedostaje elaboracija i širih tema, kao što je u uvodnom članku relativno opširan i znanstveno argumentiran pregled stanja u kojem se nalazi hrvatski narod i Katolička crkva u periodu od formiranja Kraljevine SHS do raspada Jugoslavije i ratnoga vremena koji slijedi.

Dr. Gitman nije zanemarila znanstvenu metodologiju, usprkos osobnoj naklonosti osobi nadbiskupa Stepinca. Štoviše, uvjerljivost ju je izvora, kojima se je obilno služila, dovela do vrjednovanja nadbiskupova djela. Raspon izvora koje konzultira vrlo je širok, od

američkih arhiva do monografija različitih pozicija i interesa s područja bivše države te prinosi zapadnih autora. Dobar dio izvora pohranjenih u hrvatskim arhivima po prvi je puta konzultiran i naveden upravo zahvaljujući insistiranju autorice da dobije pristup izvornomu gradivu, koja je nerijetko bila uskraćena istraživačima od vremena arhivske pohrane. Posebnu vrijednost u tretmanu arhivskoga gradiva ima i dostupnost arhivskoga gradiva u SAD-u, ostvarena deklasifikacijom materijala američke obavještajna službe 1998 (NARA), posebno onih koji se odnose na ratne zločine počinjene u Drugom svjetskom ratu. Autorica se je tim gradivom intenzivno služila, tijekom postdoktorske stipendije u Washingtonu, što joj daje pionirsku prednost u odnosu na istraživače iz ranijega vremena, ali i u odnosu na suvremenije koji nisu bitnije konzultirali taj izvršno opskrbljeni arhiv.

Autorica nema pristranosti u istraživanju različitih izvora. Daje prostor i ideološki obojenim djelima, no postavlja ih u poziciju da brzo pokažu svoju parcijalnu narav suprotstavljajući dokumente koji sugeriraju drugačiju istinu, često iz ideološki srodnih izvora. To je kvaliteta koju treba istaknuti jer je vrjednovanje Stepinčeva djela desetljećima izloženo ideološkim pretpostavkama i zadanim shemama. U tom smislu ističe se metodološki i psihološki realizam u tretiranju i vrjednovanju povijesnih učinaka različitih osoba pod vidikom moralne odgovornosti za kršenje ljudskih prava i zločine u njihovu okruženju. "Slučaj" Stepinac upravo ilustrira paradoksalnu i neodrživu sugestiju o navodno mogućem većem angažmanu u sprječavanju nasilja nad manjinama u NDH, kao i naklonost ustaškoj (i nacističkoj) vlasti u Hrvatskoj, koji se često dokazuje "ishitrenim" posjetima Kvaterniku i Paveliću prvih dana po proglašenju NDH.

U prvom slučaju — izostanak većega angažmana — nudi se slika nepostojeće moći Crkve, koja nije postojala ni u takozvana vremena "dominacije Crkve" u neka ranija vremena, a posebno ne u periodu poslije 1918. godine. Zasiurno je Crkva imala ugled u većem dijelu hrvatskoga naroda, no ugled i moć često su dva nasuprotna pojma unutar iste stvarnosti. Kao primjer autorica donosi manje poznatu a dokumentima potkrijepljenu činjenicu da Stepinac nije imao kontrolu nad katoličkim tiskom u Hrvatskoj već od svibnja 1941., koji je, potpavši pod utjecaj vlasti, donosio parcijalne i tendenciozne prikaze Stepinčevih javnih nastupa i govora, kasnije nekritički navodenih u mnogobrojnim pamfletima, pa i djelima koja su težila objektivnosti.

U drugom je slučaju vrijedna jasno predočena pravna i crkvena pozicija koju je nadbiskup Stepinac morao poštivati da bi mogao biti u poziciji legalno i pastoralno djelovati. Riječ je o rijetko navodenoj crkvenoj konstituciji *Sollicitudo Ecclesiarum* Grgura XVI. iz 1831., sukladna s provizijama međunarodnih konvencija: Haške iz 1907. i Ženevske iz 1929., koje reguliraju pravni poredak u vrijeme rata, tako da zakonita moć prelazi u ruke okupatora, koji su obvezani održavati javni red i život zahtijevajući lojalnost građana, uz specificirane izuzetke. Crkveni dokument nalaže da poradi osiguranja duhovnoga dobra vjernika crkveni predstavnici trebaju stupiti u kontakt s instancama koje predstavljaju trenutačnu vlast, tj. imaju moć. Isti se predstavnici trebaju zalagati za obranu prava Crkve kakva su bila prije okupacije. Stepinac je to činio 1941., ali i 1945. s predstavnicima dva nedemokratska režima na vlasti.

Autorica nema zaprjeka propitati stvarno stanje različitih protagonista u okolnostima Drugoga svjetskoga rata. Iako nije neposredna tema njezina

rada, istražuje primjerice sudbinu Židova i u ostalim zemljama nastalima nakon raspada kraljevine Jugoslavije. U tom je smislu aktualna usporedba o položaju Židova u NDH i Nedićevoj Srbiji, u kojoj autorica pokazuje činjeničke podatke o uništenju $\frac{3}{4}$ židovske populacije u NDH, ali i gotovo čitave židovske populacije u Nedićevoj Srbiji. Autorici nije nakana biti agent “prohrvatske” pozicije koja bi minorizirala židovska stradanja u Hrvatskoj, a uvećavala kod susjeda, nego te podatke navodi u kontekstu akcije spašavanja hrvatskih Židova od strane brojnih pojedinaca i skupina čije je najvažnije ime nadbiskup Stepinac, koji su odlučujuće doprinijeli, što ona izričito tvrdi, da židovska zajednica u Hrvatskoj nije u potpunosti uništena. Indirektno ta usporedba već po sebi dovodi u pitanje etabriranu poziciju koja propituje progon Židova u navodnoj fanatičnosti “vlastitog hrvatskomu biću”, nasuprot humanijoj praksi drugih naroda koji zahtijevaju pokajanje od strane hrvatskoga naroda te posebno Katoličke crkve. Naravno da hrvatski narod ne bježi od povijesne težine zločina koji su se dogodili u njegovo ime i formalno u ime Hrvatske, te se upravo u tom smislu želi podvrgnuti cjelovitoj prosudbi događaja i osoba, a ne nekritički nositi kompleks nacionalne krivnje.

Zaključno, knjiga Esther Gitman afirmativno je znanstveno svjedočanstvo djelovanja nadbiskupa Stepinca u teškim vremenima, vremenima čiju je težinu autorica sama osjetila u djetinjoj dobi i iz toga iskustva visoko vrjednuje zauzimanje onih koji su bili stupovi borbe za ljudska prava. Bilo bi naravno pretenciozno reći da je u tom izrazu *stup* (eng. *pillar*) autorica svjesno ponudila i dodatnu sadržajnu asocijaciju Stepinčeva uzdizanja na kardinalsku čast (lat. *cardo*, “stup”), no otkriveni izvori i svjedočanstva objavljeni u ovoj knjizi

nenametljivo nude unutarnju povezanost takvoga kršćanskoga i humanoga značenja.

Ivica Musa

Višnja Mesarić, *Cjelovito zdravlje: Terapijski učinak vjere na psihičke i tjelesne bolesti*. Zagreb: Zaklada biskup Josip Lang, 2019.

Temeljna poruka ove knjižice glasi da zdrava i autentična vjera doprinosi cjelovitom zdravlju čovjeka na njegovoj tjelesnoj, duševnoj i duhovnoj razini. Za neke bolesti sami smo krivi, a druge nastaju bez naše krivnje. U svakom slučaju, nakon dobre dijagnoze potrebno je pronaći dobru terapiju. Autorica ove vrijedne knjige Višnja Mesarić argumentirano nam poručuje da uspješna terapija treba bit integralna, tj. mora djelovati na naše tijelo, dušu i duh, jer to je čitav čovjek. Sv. Pavao kaže da je čitavo naše biće: duh, duša i tijelo (usp. 1 Sol 5,23). U knjizi se govori kako između našega uma i našega tijela postoji duboka povezanost tako da naše misli imaju velik utjecaj na funkcioniranje fiziologije našega tijela. Svojim mislima, a napose svojom vjerom, čovjek ima moć utjecati na promjenu svojega bolesnoga stanja na svim razinama. O tom govori ova vrijedna knjiga, u kojoj se mogu naći poticajne misli koje pomažu da naučimo kako kvalitetno živjeti i kako poboljšati svoje tjelesno, psihičko i duhovno zdravlje.

Na 112 stranica teksta u tri poglavlja obrađene su ove teme: 1. bolest videna iz biblijske perspektive i sa psihološkoga vidika; 2. kako umom izliječiti tijelo, učinak placebo efekta i psihosomatske bolesti; 3. vjera i zdravlje iz perspektive biblijske psihoterapije.

Mijo Nikić